

Володимир Ляхоцький

До питання про створення наукової бібліографії Івана Огієнка

Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, співробітники якого ведуть величезну роботу по виявленню, поверненню, оприлюдненню та залученню до наукового обігу значного масиву архівних документів, що відклалася в результаті життя і діяльності видатного українського вченого Івана Огієнка, видано покажчик цих документів¹. Привертаємо увагу читачів також до праці, яка побачила світ у першому випуску матеріалів наукових круглих столів за 1991-1996 рр. - «Огієнківські читання». Це впорядкована викладачем Львівської духовної семінарії, лауреатом премії ім. Івана Огієнка З.Тімеником «Бібліографія творів митрополита Іларіона (Огієнка) 1907-1970», що містить 1014 позицій².

Покажчик є певним внеском у систему просопографічних, зокрема огієнкознавчих досліджень. По-перше, упорядником зроблено спробу здійснити облік значного масиву виявлених публікацій автора. По-друге, посібник полегшує орієнтування в опублікованій спадщині вченого, одночасно пропагуючи внесок митрополита в національну та світову культуру. По-третє, це своєрідний звіт укладача про багаторічну працю над огієнкіаною.

З.Тіменик упорядкував бібліографію за хронологічним принципом, де в межах одного року дотримано абеткової послідовності.

У покажчику в основному збережено загальні вимоги та правила укладання бібліографічного опису документів згідно з чинним ГОСТ 7. 1-84., але є, на наш погляд, упущення, які слід було б врахувати при підготовці наступного видання.

1. На жаль, укладач майже не використав такий елемент, як місце друку праць, хоча в більшості оригіналів видань указано, де вони були надруковані (в ті часи, як правило, видавництво та друкарня не розділялися).

2. Деякі праці І.Огієнка, зокрема різні мовознавчі таблиці, багато разів перевидавалися. Так, наприклад, зазначену на с. 124 працю «Українська граматика» (1918) було перевидано в 1921 р., а цього з довідника З.Тіменика не видно. Зауважимо, що дане перевидання не є недоступним: воно зберігається, зокрема, у фондах Національної парламентської бібліотеки України.

Досить невдало застосовано також передбачений для таблиць об'єднаний бібліографічний запис (с.122). До того ж, не вказано на наявність факсимільних видань, які здійснюються тепер, і що є дуже цінним показником при дослідженні поширення ідей вченого. Наприклад, АТ «Обереги» в 1994 р. випустило факсимільне перевидання «Науки про різномовні обов'язки», виданої 1936 р. у Жовкві друкарнею отців василіян.

3. Наведемо ще кілька прикладів неповноцінності бібліографічних описів з рецензованого покажчика.

3.1. У БО чітко розрізняються знаки коса риска / та

круглі дужки ( ), адже вони несуть різне функціональне навантаження. Тому не припустимо замість круглої дужки ставити косу риску.

3.2. Подана на с. 124 книга «Українська культура» описана таким чином:

Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. - К., 1918.-272 с., іл.

У даному непоодинокому прикладі проглядається як неповнота БО, так і недотримання правил зі скороченнями та розділовими знаками. Правильно було б:

Українська культура: Коротка історія культурного життя укр. народу: 3 мал. і портр. укр. культ. діячів. - К.: Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918 (Друк. «І.Чоколов»). - 272 с.: іл. - Бібліогр. у підрядк. приміт.-Покажч. власних прізвищ: с. 265-272.

4. Покажчик справляє враження матеріалу, не вчитаного при підготовці до друку. Навіть не звертаючись до оригіналів, тобто до документів, які мають бути джерелом БО, а вишукуючи помилки лише в тексті, можна нарахувати до тисячі помилок та описок у бібліографічних описах.

Є й інші типові помилки. Дані про перевидання подаються в самостійній області, а тому виділяються знаком «. - » (на с. 190 див. перший рядок, де проставлено знак «:»). У наведеному прикладі область видання розміщено всередині іншої області, а саме - між основним заголовком та відомостями, що відносяться до заголовка, а це є грубою помилкою. Не на місці відомості про перевидання і в четвертому зверху на с.122 описі, до того ж сам запис зроблено не так: «Изд. 2-е», а не «2-е изд.» В цілому має бути так: «. - 2-е изд. - К., 1912».

5. Найхарактернішими помилками опису є довільні скорочення слів, тоді як у бібліографічних описах скорочувати можна лише згідно з існуючими стандартами (РСТ УРСР 1743 - 82. Скорочення українських слів та словосполучень у бібліографічному описі). Довільні скорочення роблять текст незрозумілим, а нескорочення - занадто розширеним. Замість повних назв часописів подається така самодіяльна аббревіатура: РМ, НК, СІ, ВК, ХЗ. Не кожен дослідник відразу збагне, що

йдеться про місячники «Рідна мова», «Наша культура», «Слово істини», «Віра й культура», які видавав та редагував І.Огієнко. Чи, скажімо, в примітках до записів упорядник часто використовує скорочення: в.к., д.ж. тощо.

Є нестандартні скорочення і в тексті (наприклад: *илл.* - треба: іл.).

На с.192 в поряд розміщених описах подається «Церковна хроніка», а потім «Церк. хроніка» (потрібно: «Церков. хроніка»).

6. Свої праці Іван Огієнко підписував при опублікуванні по-різному, використовуючи понад 40 криптонімів та псевдонімів: Літописець, Архиепископ, Архимандрит, Батько, Віндзорець, Гість, Гемілтонець, Делегат зі сходу, І.О., Іконограф, Історик, Доктор, Киянин (Киянка), Кореспондент, М.І., Михайлівець, Наддніпрянець О., О-ко, Обсерватор, Око, Присутній, Присутній козак, Пошкодований, Православний, Професор, Протоєрей, Свідок, Священик, Священик з України, Слав'янин очевидець, Студент богослов, Соборянин, Учасник, Холмшак, Читач, Член громади та ін. Залежно від профілю видання, матеріалу та часу видання, найчастіше *Іван Рувляк* чи *І.І Огієнко*, *Проф. Іван Огієнко* чи *Іларіон*, *Архиепископ Іларіон* чи *Митрополит Іларіон*, або ж *Владика Іларіон*. У примітках до покажчика варто вказувати на це, що подекуди й зроблено укладачем.

7. Як правило, при укладанні персональних бібліографій, а саме в примітках до описів, вказується на наявність списків робіт даної особи в опублікованих працях. Такий момент виконує кілька функцій. Передусім упорядник ніби підкреслює пошану до попередніх укладачів, списки яких він використовував, крім того, це важливо для дослідників, котрі дотримуються правила звертатися до першоджерел. А ще - це матеріал для бібліографо- та книгознавчих досліджень, - наук, методом (опис) яких напрацьовується покажчик. Наприклад, при описі «Наглядних таблиць для вивчення побічних речень» та «Наглядних таблиць милозвучності української мови» (с. 126-127) варто було б вказати на наявність у цих виданнях списків праць І.Огієнка обсягом відповідно 13 та 14 назв. До речі, останні таблиці були видані в Жовкві, а в описі вказано Львів.

8. Або такий приклад. Що означає вказівка на с.129, записана останнім рядком за 1927 р.: *Рец.: Бялковський Л./Рецензія/*. Адже є правила об'єднаного бібліографічного запису, коли в першій частині подається опис основного об'єкта, а в другій після слів «Рец.:» з абзацу чи в підбір (після знаку «крапка-тире») повний опис рецензії.

9. Огієнківська літературна спадщина така велика, що видавати її перелік без допоміжних покажчиків - це спонукати дослідника до значних затрат часу на пошук необхідних даних. Наприклад, якщо публікація певного твору здійснювалася протягом кількох років, а в розшуку є не повні відомості, а лише про останній рік видання, то таку працю буде нелегко виявити, бо вона розміщена лише за першим роком видання, що само по собі є нормальним прийомом, адже використано метод зведеного бібліографічного запису. Але доведеться переглянути чи не всю бібліографію. Значно полегшив би пошук алфавітний покажчик. Є потреба і в жанровому покажчику, наприклад, виділити поезію автора тощо.

Якщо спробувати шукати вірші за назвами, врахову-

ючи, що в межах одного року публікації розміщено нібито за алфавітом, то вони не будуть виявлені, оскільки знаходяться після «зірочок» у кінці року. (До речі, самі «зірочки» в деяких необхідних місцях відсутні). Визначивши, що після «зірочок» йдуть вірші, раптом знаходимо там твори іншого жанру, які в інших випадках укладач розміщував в алфавіті до «зірочок».

10. Більшість критичних зауважень не мали б місця, якби до бібліографічного покажчика було зроблено перед- чи післямову, в якій пояснювалася б структура та наповнення посібника, застосовані в ньому умовності, і в цілому зазначено, що це ще не завершена за якістю та обсягом праця. Це лише перший етап, бо творчий доробок такої особистості, як Іван Огієнко, заслуговує відображення в бібліографічному покажчику зі складною структурою.

Напевне, посібник Тіменика став би визначною віхою огієнкознавства, якби не готувався поспіхом та на певному відповідному стані підготовчих робіт (чому автор цих рядків був свідком) від них не були усунуті висококваліфіковані, досвідчені співробітниці наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І.Франка - заввідділом бібліографії Галина Домбровська та головний бібліограф Марія Гордій. На жаль, їхні імена залишилися поза межами аналізованого видання.

Спинимось ще на проблемах добору змісту матеріалу покажчика.

По-перше, незрозуміло, чому бібліографія починається з 1907 р., коли сам І.Огієнко в автобіографічній хронологічній канві «Мое життя» наголошував: «Свідома українська праця моя розпочалася якраз із року нового буйного відродження України, - з 1905-го року...». І далі продовжував: «Огієнко розпочинає писати по-українському. В київській пресі містять дописи, замітки, рецензії й т. ін. Співробітник київської «Громадської думки», згодом «Ради»³. Без сумніву, не можна ігнорувати ці важливі для формування Івана Огієнка як патріота-публіциста, творчої особистості роки його життя. До того ж автор спогадів відзначав, що його перша друкована стаття «М-ко Брусилів. Як живуть крестьяне» (див. «Сельській вестникъ» 1897 р., липень, С.-Петербург), написана за порадою вчителя І. Сливки ще 1896-го року»⁴.

Тобто, упорядник свідомо випустив хоч і невеликий за обсягом, та все ж цікавий для досліджень життєвого шляху вченого пласт творчого доробку, який потребує багато зусиль для його виявлення і уточнення. Взяти хоча б названу І.Огієнком його першу публікацію. При її пошуку ми констатували відсутність необхідної газети «Сельській вестникъ» у державних архівах і бібліотеках Києва та Житомира. Виявлена в Російській національній бібліотеці м. Санкт-Петербурга* газета засвідчила, що 15-літній Іван Огієнко вперше публічно виступив у пресі на шпальтах щотижневої газети «Сельській вестникъ» не в липні, а в 22 числі від 1 червня 1897 р. в рубриці «Сообщения из волостей» під назвою «Из мест. Брусилова, Радомысльского у., Киевской губ. (от кр-на Ивана Огиенка)»⁵.

З метою знайомства з діяльністю І.Огієнка лише в газетах «Громадська думка» та «Рада», про які він згадує в автобіографії, вперше оприлюднюємо виявлений нами

* У минулому Державна публічна бібліотека ім. М.Є. Салтикова-Щедрина.

неповний перелік статей, повідомлень, оповідань, поезії, рецензій та кореспонденцій, опублікованих ним за підписами: О-о, О-ко, І., Ог., О. та Г., І. Огієнко, Іван Огієнко, І. Огієнко-Рулька, Іван Рулька. (Для скорочення вказуємо лише рік публікації та число випуску газети).

1906 р. - «Громадська думка»: «Местечко Брусилів» (ч. 25, 32, 47), «Могутній орел» (ч. 89), «Доволі» (ч. 99), «Приїзд депутата А. Ф. Грабовецького» (ч. 134), «Забастовочний рух» (ч. 149), «Літопис забастовочного руху» (ч. 154, 163, 167, 178), «У посла А.Ф.Грабовецького» (ч. 157), «Думи немає...» (ч. 170), «Газета на селі» (ч. 176, 177), «Розмова з депутатом А.Грабовецьким» (ч. 189).

1906 р. тут і далі - «Рада»: «Молоде й старше покоління» (ч.37,47), «Народ готується» (ч. 44), «Скрута» (ч. 88);

1907 - «Жертва темряви» (ч.18), «Про сільських учителів» (ч. 45), «Наслідки темряви» (ч. 79), «Камінь замість хліба» (малюнок з натури) (ч.106), «Лихоліття» (ч. 215), «Лист з Радомиського повіту» (ч. 227), «Третя Дума і наше селянство» (ч. 269);

1908 - «На щедрий вечір» (ч. 4), «З життя Київського українського товариства» (ч. 6), «П.І. Житецький (45-літній ювілей діяльності)» (ч. 30), «Українське наукове товариство» (ч. 41), «Засідання філологічної секції Київського українського наукового товариства» (ч. 104), «Це люде?» (ч. 164), «Народ бідує» (ч. 170), «Листи з Радомиського повіту. Ч. 2. Крадіжки» (ч. 187), «Рецензія на казки скандинавського письменника З.Топеліуса» (переклад Б.Грінченка) (ч. 187), «Педагогічна вистава в луг'янівським народнім домі» (ч. 189), рецензія на психологічний нарис Златовратського «Гетьман» (ч. 194), «За хлібом» (ч. 208), рецензія на кн. М. Загірної «Зарідний край. Оповідання про Орлеанську дівчину Жанну д'Арк» (ч. 213);

1909 - «Енциклопедія славянської філології» (ч. 41), «Шевченко на селі. (Чи знають Шевченка та його твори наші селяне?)» (ч. 46), «Як колись читали Шевченка» (ч. 47), «Пінкертон на селі» (ч. 58), «Нариси з духовного життя наших селян. Що читають на селі» (ч. 79), «Нариси з духовного життя наших селян. Українська самосвідомість наших селян» (ч. 125), «Засідання філологічної секції Українського наукового товариства у Києві» (ч. 187);

1910 - «Українська філологічна наука за минулий 1909 р.» (ч. 9);

1911 - «Серед подільських націоналістів» (ч. 186), «Єднання з виборцями» (ч. 196);

1912 - «Чи не новий похід?» (ч. 294);

1913 - «Науковий метод «україножерства» (ч. 29), «Враження з Херсонських учительських курсів» (ч. 171), «Успіхи російської мови» (ч. 182) та ін.

Жодна названа публікація не ввійшла до покажчика З.Тіменика, як і в ті, що склалися поперед ним. Так, під датою 1909 р. у бібліографії немає жодного запису.

Певно, З.Тіменику довелося використати попередній досвід створення списків праць Огієнка. Що то були за списки, чим відрізняється цей новий, які канонічні засоби бібліографування тут вжито - про це варто було б сказати в передмові. У ній мала б знайти відображення і малодосліджена історія створення бібліографії публіцистичних, наукових, богословських, художніх та інших праць ученого.

Її початком можна вважати список наукових доповідей учасників «Семинару російської філології» при Київському університеті св.Володимира, видрукований 1912 р. Саме в ньому вперше відбито тематику виступів І.Огієнка на засіданнях семінару. Тексти цих викладів склали підґрунтя опублікованих праць, часто зі збереженням назв оголошених повідомлень⁶. У друкованому виданні «Семинарий русской филологии при императ. университете Св.Владимира под руководством проф. В.Н.Перетца: Первое пятилетие» нами виявлено і перший бібліографічний список 15 праць І.Огієнка⁷. Відтоді молодий учений на останніх сторінках чи обкладинках майже всіх своїх окремих видань публікує списки власних друкованих праць або анонсує нові видання своїх розвідок*.

Наступний, загальноповідомий перелік публікацій І.Огієнка виходить з нагоди відкриття у Кам'янці-Подільському державного українського університету - в спеціальному випуску газети «Свято Поділля» від 22 жовтня 1918 р. Ця бібліографічна публікація мала на меті ознайомити широку громадськість краю з науковим доробком першого ректора університету, його фундатора І.Огієнка. Українські визвольні змагання стимулювали сили й енергію вченого, відкрили в ньому талант видатного організатора-державотворця. Він - ректор університету, міністр освіти, головноуповноважений міністр уряду УНР часів Директорії, міністр культур (віровизнань), засновник, керівник і редактор видавництва «Українська автокефальна церква» (Тарнів, 1921-1922). На сторінках цього видання І.Огієнко постійно друкує бібліографічні списки власних публікацій. Зокрема, в першому випуску за 1921 р. на обкладинці брошури «Прохання до Патріарха царгородського благословити автокефальну українську церкву» із десяти готових до друку анонсованих видань - вісім належать перу професора. Поступово кількість указаних робіт зростає. Уже в 44 випуску «Новий Завіт. В перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 р.» (Тарнів, 1922) їх майже 40.

Одну з перших спроб створення узагальненої бібліографії І.Огієнка здійснено відомим українським бібліографом і видавцем Іваном Калиновичем. Нещодавно д. філол. н. М.Тимошик у фондах відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім.В.Стефаника виявив чорновий примірник цієї бібліографії, який вміщує 67 карток і охоплює Огієнкові видання за 1907-1924 р.⁸ Унікальність цього бібліографічного документа полягає у репрезентації невідомих до останнього часу праць ученого - «Орфографічний словник», «Історична хрестоматія української мови», «Український правопис, його історія і закони» та ін., відомостей про накладні видань творів І.Огієнка періоду 1917-1921 рр., списку рецензій на його праці⁹.

Донині вважалося, що першу бібліографію за двадцять років наукової, громадської та політичної діяльності І.Огієнка склав у 1925 р. історик, професор В.Зайкін.

* З ними ми знайомимося, зокрема, уже в катеринославському виданні «Брусилевское церковное братство и его культурно-просветительная деятельность» (1914), київських - «Легендарно-апокрифический элемент «В Небе Новом» Иоаннкия Галитовского, южно-русского проповедника XVII-го века» (1915), «Иноземные элементы в русском языке. История происхождения заимствованных слов в русском языке» (1915) та ін.

Це пояснювалося тим, що вона була опублікована в числах 21/22 від 15 та 25 листопада та ч.23 (від 10 грудня) журналу української православної церкви в Польщі (Варшавсько-Холмської, Волинської і Поліської епархій) - «Духовна бесіда» (Варшава) як додаток до ґрунтовної вступної статті (ч.21, с.1-7) «Професор Іван Огієнко як церковний та громадський діяч і як учений. З приводу 20-літнього ювілею української наукової праці 1905-1925 рр.». На жаль, ніхто не взяв на себе клопоту ознайомитися з цією публікацією. Це дало б змогу виявити повну й вірну назву бібліографії - «Проф. Іван Огієнко за двадцять літ праці: 1905-1925. (Список творів І.Огієнка.)», упорядників та її структуру. У кожному числі зафіксовано жіночу статтю укладача, приховану за криптонімами - впорядкувала З.В. (ч.21, с.9), О.З. (ч.22, с.8, ч.23, с.9). Можливо, професор залучив до складання когось зі своїх студенток чи з бібліотечних працівниць. Не виключено, що й сам склав бібліографію, підписавши матеріал криптонімами. Вона має 6 розділів: 1. Українська мова. Наукові праці, словники, підручники (52 позиції); 2. Російська мова. Наукові праці, словники, підручники і т. ін. (14 позиції); 3. Історія української літератури (25 позиції); 4. Історія української культури. А. Загальна історія української культури. Б. Історія української церкви (12 позиції). В. Історія українського друкарства (24 позиції). Г. Місцева історія Київщини (9 позиції). 5. Побутові нариси, оповідання, публіцистика й т.ін. (9 позиції). 6. Переклади богослужбових книжок і молитов на українську мову (12 позиції). Усього - 167 описів. Кожен з розділів та підрозділів супроводжується коротким вступним коментарем чи поясненням. У вступі, зокрема до п'ятого розділу «Побутові нариси, оповідання, публіцистика й т.ін.», упорядник пояснює: «Значна більшість творів проф. І.Огієнка в цьому роді надрукована ним під псевдонімом. Багато таких нарисів і статей проф. Огієнка вміщено по різних часописах (щоденних, щотижневих і т.ін.)... На жаль, поки що неможливо скласти й опублікувати списку хоч би важніших творів проф. Огієнка... 1. Дописи, хроніка, публіцистика, науково-популярні нариси, рецензії, вірші та ін. в українській пресі, з кінця 1905 р. починаючи, найчастіше підписані псевдонімами (*Іван Рувька* та ін.)¹⁰. У четвертому розділі представлені публікації автора з питань історії української церкви¹¹. Поряд з цим читач отримує інформацію і про наступні видання, над якими працював ювіляр. А в підрозділі «Історія українського друкарства. Т.1. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVII вв.» зазначається, що «весь огляд історії українського друкарства професора І.Огієнка має складатися з 7-9 томів: наступні томи будуть присвячені описові стародруків на інших українських землях; далі йтимуть матеріали до історії українського друкарства (які становитимуть не менше двох томів) і, нарешті, альбом українських стародруків»¹².

Видрукувана в «Духовній бесіді» бібліографія публікацій І.Огієнка започаткувала новий етап у формуванні бібліографії вченого на наукових засадах.

Журнал «Духовна бесіда», до складу редколегії і активних співробітників якої належав І.Огієнко, друкуючи його праці, цілими списками анонсував їх не лише на обкладинках, а й в окремих випусках «Бібліотеки «Духовної бесіди».

Про те, що укладання бібліографії І.Огієнка в 20-х роках не вичерпується посібником Заїкіна, свідчить цікавий документ, виявлений автором цих рядків у особовому фонді учасника «Семинарію російської філології», згодом професора Київського університету ім.Т.Шевченка О.Назаревського, який зберігається в Інституті рукопису НБУВ¹³. Прагнучи відзначити 20-ліття заснування «Семинарію...» та добрим дарунком ознаменувати 60-літній ювілей свого вчителя академіка В.Перетца, його вихованці в 1927 р. уклали, а в 1929 в Ленінграді видали збірник «Семинарий русской филологии академика В.Н.Перетца. Участники Семинария - своему руководителю», де на с.45-47 вміщено список із 68 найменувань праць І.Огієнка¹⁴.

Укладачі бібліографії, як і їхні попередники, структурували праці І.Огієнка за тематичною ознакою в п'яти розділах: 1. Українська мова (13 позицій); 2. Російська мова (3 позиції); 3. Історія української літератури (20 позицій); 4. Історія українського (книгодрукування) друкарства (13 позицій); 5. Останні праці (19 позицій)¹⁵. Хронологічно - праці за 1907-1928 рр.

Тридцять років також залишили помітний слід у формуванні огієнківської бібліографії. У 1932 р. у Варшаві двома зшитками (польською мовою) виходить бібліографія праць викладачів теологічного факультету Варшавського університету, в якій належне місце посіла й наукова творчість професора церковнослов'янської мови та кириличної палеографії І.Огієнка. Укладено праці за хронологічним принципом від 1905 по 1932 р. Друкувалася й окрема відбитка¹⁶.

Можливо, що, працюючи впродовж 1926-1932 рр. у Варшавському університеті, Огієнко сам упорядкував цей список. На користь цього припущення свідчить нещодавно виявлений нами у фонді Наукового товариства ім.Шевченка Центрального державного історичного архіву (м.Львів) інший власноручно складений професором польською мовою текст такого списку¹⁷. Охоплюючи 1905-1932 р., він увібрав у себе 242 найменування його творів.

Новим поштовхом до створення чергового варіанта довідника стало святкування широкою науковою громадськістю української еміграції та діаспори в грудні 1935 р. 30-річчя творчої діяльності І.Огієнка*. І.Коровицький підготував особистий подарунок - «Список друкованих праць професора доктора Івана Огієнка»¹⁸.

Цей список, незважаючи на неповноту та низку неточностей, до сьогодні є найбільш кваліфікованим, різнобічним і докладним. Принцип побудови - хронологічний. Перший розділ зафіксував 385 назв праць ученого, на частину з яких подано відомості про рецензії. У другому - «Курси, що їх викладав професор Іван Огієнко по вищих школах» - вміщено 10 найви-

* З цією метою у вересні того ж року у Варшаві провідними українськими професорами, науковцями і громадськими діячами було створено спеціальний організаційно-ювілейний комітет, який очолили генерал-хорунжий А. Вовк (голова) та професор Варшавського університету І.Коровицький. Його квартира у Варшаві по вул.Беднарській, 17 стала справжнім штабом, центральним об'єднуючим осередком. Сотні запрошень, відповідей на них з усіх куточків світу, зв'язок з редакціями, друкарнями, українськими товариствами, закладами, організаціями, нескінченний потік усяких дрібниць, редакторська і, врешті, наукова діяльність лягли на плечі вірного друга І.Огієнка.

значніших із них. У третьому - «Праці професора Івана Огієнка, написані для потреб слухачів його викладів» - 7 позицій. У четвертому - «Публічні виклади й наукові доповіді професора Івана Огієнка» - 44. У п'ятому розділі - 6 праць, залишених при вимушеній еміграції з України (1920) І.Огієнком у Кам'янці-Подільському. В останньому, шостому, подано перелік десяти наукових товариств, комісій, інституцій, у яких у різні роки (до 1937) дійсним членом був український вчений. У цілому, за нашими підрахунками, І.Коровицький вніс до покажчика 452 друкованих, рукописних, усних викладів, підготовлених дослідником з 1897 по 1937 рр.

Незмінно й сам учений на обкладинках і в змісті видань, які він друкував, очолював чи редагував як книгознавець та бібліограф (з 1923 р. Огієнко - дійсний член філологічної секції, а згодом бібліографічної комісії НТШ)¹⁹ фіксував усі свої нововидруковані твори. Насамперед, у серійних випусках «Студій до української граматики», «Бібліотеки українознавства», інших бібліотечках-додатках щомісячників «Рідна мова» (1933-1939), «Наша культура» (1935-1937) у Варшаві, «Слово істини» (1947-1951), «Наша культура» (1951-1953), «Віра й культура» (1953-1967) у Вінніпезі, видавництвах «Наша культура» (1947-1972) у Варшаві, Лозанні й Вінніпегу, з 1961 по 1967 рр. в «Християнській бібліотеці» (Вінніпег), у виданнях Українського православного богословського товариства, товариства «Волинь» (Вінніпег) та ін. Видаючи журнали, він постійно анонсував свої твори, пропонував їх до передплати, придбання. Слід виділити також подані Огієнком у журналі «Віра й культура» списки власних праць, видрукованих на сторінках журналу «Слово істини»*.

Список «Праці Митрополита Іларіона» опубліковано в чч.11 та 12 «Віри й культури» за 1954 р.

У кожному 12-му числі щомісячників, які видавав професор і богослов протягом майже трьох десятиріч, він з притаманною йому системністю та акуратністю розміщував повний зміст публікацій, видрукованих протягом минулого року.

Простежуючи етапи формування бібліографії Огієнка, несправедливо було б не згадати вклад у цю копійку справу багатолітнього соратника і друга вченого О.Нестеренка²⁰, автора першої огієнкознавчої біографічної монографії «Митрополит Іларіон - служитель Богові й народові»²¹. На її сторінках знайшли місце сотні найголовніших його творів²². Новаторською вона була, насамперед, власним підходом до її структурування. О.Нестеренко вирізняє періоди виходу праць, керовані

* Перший з них - «Митрополит Іларіон. Його життя і праця» (1960, ч. 9 (81), с. 22-23) у розділах «Біографія митрополита Іларіона», «Іларіон на Холмщині», «Обрання Іларіона митрополитом Київським», «Митрополит Іларіон як перекладач Біблії», «Праця в Канаді», «Створення митрополії в США», «Іларіон - митрополит Канади» - вміщує 96 праць як самого владика, так і значної кількості авторів, чії дописи висвітлювали його багатогранну діяльність на ниві служіння Господу. У іншій підбірці в розділах «Праці митрополита Іларіона» (1960, ч. 7(79), с. 25-26) згрупованих по підрозділах «Праці богословські й на теми церковні», «Література й історія», «Мовознавство», «Переклади», «Послання й проповіді», «Містерії», «Поеми», «Легенди», «Поезії» Огієнко виклав 158 найменувань своїх публіцистичних, наукових, літературно-пестичних, богословських творів. Окрім того, наприкінці переліку вміщено п'ять рецензій на деякі з них.

Огієнком видавництва, переклади й неопубліковані праці митрополита²³. Підібраний матеріал значно доповнює працю, здійснену попередниками*.

Використовуючи її набуток, за створення повної бібліографії митрополита Іларіона в той же період взявся його учень і колега, доктор богослов'я, професор колегіуму св.Андрія Манітобського університету Ю.Мулик-Луцик. Упорядкований ним перелік увібрав 900 найменувань видрукованих Огієнком праць і 59 неопублікованих. Та через брак коштів видати цю бібліографію окремою книжкою не вдалося²⁵.

У «Жалобній книзі в пам'ять Митрополита Іларіона» у євголігії з приводу смерті вчителя і наставника, характеризуючи найвизначніші праці вченого, Мулик-Луцик частково оприлюднив результати своєї праці²⁶.

Львівські українознавці та працівники наукової бібліотеки університету ім.І.Франка - Г.Домбровська, М.Гордій, М.Ярмолюк і З.Купчинська упорядкували «Матеріали до бібліографії Івана Огієнка», опубліковані в 1992 р.²⁷ Це був перший довідник для наступних огієнкознавчих студій на теренах сучасної України. Укладена за хронологічним принципом бібліографія має розділи: «Окремі видання та найважливіші публікації», «Праці І.Огієнка на сторінках «Рідної мови» (1933-1939), «Література про І.Огієнка».

Обсяг статті не дає змоги зіставити та детально проаналізувати всі названі бібліографічні покажчики праць вченого.

Лінгвісти, релігієзнавці, бібліографи та книгознавці, історики використовують кожен можливість виявити нові документальні джерела, праці Огієнка та залучити їх до наукового обігу, як зробив це д.і.н., проф. Острозької академії М.Ковальський. Працюючи в архіві нових актів у Варшаві і виявивши у фондах міністерства освіти Польщі особову справу І.Огієнка (№ 4692), учений зробив її огляд на сторінках ювілейного числа журналу «Український історик» за 1995 р.²⁸ Та головним для нас у повідомленні є інформація про віднайдений ним у справі №997 досить значний збірник неопублікованих праць І.Огієнка. У жодній біографії, бібліографії вченого вони не відображені, хоча посідають чинне місце у розвитку ідей вченого про роль та місце православної Церкви в культурному житті народу не лише в минулому, а й в сучасному, й не тільки в самій Україні, а й в умовах іншої держави**.

Чимало бібліографічних знахідок зберігається в приватних архівах автора цих рядків і десятків інших дослідників. Але створення фундаментального бібліографічного покажчика життя та творчості Івана Огієнка не під силу одиноким ентузіастам. Це робота для об'єднаного колективу огієнкознавців.

* На доказ достатньо навести кілька з 44-х неопублікованих на той час творів, які не ввійшли до жодної бібліографії Огієнка і до останнього часу маловідомі не лише в Україні, а й серед української діаспори. Це, зокрема, монографія «Іконостас», «Обряди і звичаї Православної Церкви», «Українська церква за гетьманування Івана Мазепи», «Українська жінка в повстанні Богдана Хмельницького», «Українське монашество», «Палеографія», «Методологія наукової праці», «Церковне й канонічне право» та ін.²⁴

** Це праці «Высшее богословское образование», «Церковні бібліотеки», «Православна термінологія в польській мові», «Православні церковні братства у Польщі, їх діяльність і значення» та ін.

- ¹ *Ляхоцький В.П.* Показчик архівних документів та матеріалів про життя та діяльність Івана Огієнка. - К., 1997.
- ² *Тіменюк З.* Бібліографія творів митрополита Іларіона (Огієнка). 1907-1970 // Огієнківські читання. - К., 1997. - С.120-198.
- ³ *Огієнко І.І.* Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура. - 1935. - Кн.7. - С. 444, 447.
- ⁴ Там само. - С.446.
- ⁵ Сельській вестникъ. - 1897. - №22. - 1 июня. - С.301.
- ⁶ Семинарий русской филологини при императорском университете св.Владимира под руководством проф. В.Н.Перетца. - Киев, 1912. - С.28-33.
- ⁷ ІР НБУВ, ф.78, од. зб. 2134/1-2.
- ⁸ *Тимошик М.* Невідомий Іван Огієнко: за матеріалами колишніх спецфондів львівських архівів // Велетень науки: Матеріали всеукр. наук.-педаг. читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка. - К., 1996. - С. 211-219.
- ⁹ *Тимошик М.* Голгофа Івана Огієнка. - К., 1997. - С.196-197.
- ¹⁰ Духовна бесіда. - 1925. - Ч.23. - 10 груд. - С.8.
- ¹¹ Там само. - Ч.22. - 25 листоп. - С.8.
- ¹² Там само.
- ¹³ ІР НБУВ, ф.78, од.зб.1623.
- ¹⁴ Семинарий русской филологини академика В.Н.Перетца: участники семинария - своему руководителю. - Л., 1929. - С.45-47.
- ¹⁵ Там само. - С.47.
- ¹⁶ *Тимошик М.* Голгофа Івана Огієнка. - С.195.
- ¹⁷ Центральний державний історичний архів (м.Львів), ф. 309, спр. 389, арк. 28-57.
- ¹⁸ Науковий збірник в 30 річницю наукової праці професора, доктора Івана Огієнка. - Варшава, 1937. - С.13-33.
- ¹⁹ Хроніка наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923-1925. - Ч. 67-68. - Львів, 1926. - С.3-4; Ч. 69-70. - Львів, 1930. - С.79-80.
- ²⁰ *Ляхоцький В.П.* О.Нестеренко та І.Огієнко: до проблеми вивчення кола спілкування митрополита Іларіона // Велетень науки: Наук. зб. - Вип.2. - К., 1997. - С.72-77.
- ²¹ *Нестеренко О.* Митрополит Іларіон - служитель Богові й народам: Біографічна монографія. - Вінніпег, 1958. - 150 с.
- ²² Там само. - С.94.
- ²³ Там само. - С. 33-34, 45-47, 93-95, 102-104, 106, 124-126.
- ²⁴ Там само. - С. 124-125.
- ²⁵ *Мулик-Луцик Ю.* Наукова праця митрополита Іларіона // Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона. - Вінніпег, 1958. - С.92.
- ²⁶ Жалобна книга в пам'ять Митрополита Іларіона. - Вінніпег, 1973. - С. 19-68.
- ²⁷ Іван Огієнко (незабутні імена): Тези доповідей Всеукр. наук. конф., присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка (26-27 травня 1992 р.): У 2 ч. - Львів, 1992. - С. 203-249.
- ²⁸ *Ковальський М.* Персональна справа Івана Огієнка в архіві нових актів у Варшаві // Укр. історик. - 1995. - Ч. 1-4 (124-127). - С. 259-267.

Любов Пинда

Серійні господарсько-кооперативні видання Галичини (1900-1939)*

Основний книжковий масив українських господарсько-кооперативних видань Галичини перших чотирьох десятиліть ХХ ст. становили серійні видання просвітницьких, господарських, кооперативних товариств, окремих осіб. Це «Господарська бібліотека» (1908-1914) - товариства «Просвіта»; «Економічна бібліотека» (1905-1912) - К.Паньківського; «Бібліотека «Сільського господаря» (1909-1944) - товариства «Сільський господар»; «Видавництво краювого молочарського союзу «Маслосоюз» (1908-1939) - «Маслосоюзу»; «Кооперативна бібліотека» (1923-1938) - Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК) та «Бібліотека Ревізійного союзу українських кооперативів» (1926-1939) - РСУК.

Задум випуску цих шести серій був продиктований відсутністю в краї української господарсько-кооперативної літератури та потребою піднести господарську культуру села друкованим словом. Задоволення такої потреби галицьких хліборобів і кооператорів, окрім господарсько-кооперативних часописів, було покладене на відповідні серійні видання.

Серійний спосіб випуску сільськогосподарських (с.г.) та кооперативних книг, до якого вдалися просвітницькі, господарські, кооперативні товариства та окремі особи, виявився на той час найдоступнішим для читачів і вигідним для видавництва.

Серії були спрямовані на підвищення освітнього і фахового рівня хліборобів та кооператорів. У них дава-

лися фахові поради, вказівки, інструкції, висвітлювався передовий європейський господарсько-кооперативний досвід. Їх аналіз дає можливість простежити історію господарсько-кооперативного руху Галичини протягом перших десятиліть ХХ ст., який характеризувався збільшенням друкованої продукції з цього напрямку.

Перші спроби пропаганди української господарської діяльності належать товариству «Просвіта» (1868), яке після зміни статуту (1891) проголосило себе про-

* Остання стаття, прорецензована д.і.н. Іваном Шовкоплясом.

© Пинда Любов Арсеніана, Київ, 1997